

Een vossenhol. FOTO KOOS DIJKSTERHUIS

Natuurdagboek 3 maart 2025

Vossenhol in een hondenbos

In Amersfoort bezocht ik de bossen waar ik als kind en puber rondstruinde. Ik bouwde hutten en raapte tamme kastanjes in Klein Zwitserland, een klein honden-uitlaatbos met vooral loofbomen.

Het werd tijdens de crisis in de jaren dertig aangelegd door werklözen, voor rijke villabewoners die er gingen wandelen. Het bosje ligt op de helling van de veertig meter hoge Amersfoortse Berg. Vanwege het bergachtige karakter werd het naar Zwitserland genoemd, zoals bijna alle hobbelijke terreinen.

Veertig jaar na de aanleg liet ik er met mijn buurjongen diens hond uit, en hoorde en zag ik er bösullen. Ik herkende het padenpatroon dat mijn vader minutieus in kaart bracht, tot de breedte van de paden aan toe. Die mat hij door stappen van een meter te zetten.

Mijn vader was planoloog. De beide houten bruggetjes zijn er nog, evenals de oude waterputten en de twee verharde fietspaden. De laatste waren ooit van cement en zijn nu van klinkers. De bomen, vooral eiken en beuken, en wat hulst, zijn groter en dikker geworden en hier en daar ligt een omgezaagde stam.

Op een bordje wordt de bezoekers uitgelegd dat dood hout goede kanten heeft. Vroeger werd elke oude boom al weggeslept voor hij kon omvallen. Het ouder worden van bomen en het laten liggen van dood hout is een opsteker voor onze bossen. Daar staat tegenover dat ik afgelopen herfst iemand bospaden zag ontbladeren met een bladblazer! Ik vroeg of-ie de bomen met een doekje zou afnemen, waarop hij bloedsereus ontkennend antwoordde.

Vroeger zag ik in Klein Zwitserland heel soms een eekhoorn, soms een egel en af en toe een konijn. Reeën staken de snelweg die sinds de jaren zestig het bosje van de Utrechtse Heuvelrug afsneet niet over, en dat doen ze nog steeds niet. Maar tot mijn verrassing kwam ik een hol tegen, waarvan ik bijna zeker weet dat het een vossenhol is.

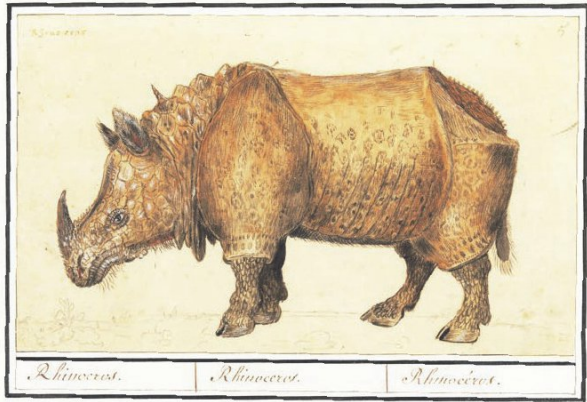
Vossen waren zeldzaam in mijn kindertijd, en werden gehaat door mensen die nu wolven haten. Het is onlogisch om zowel vossen als wolven te haten, want wolven verjagen vossen. Enfin, Klein Zwitserland is nog steeds een honden-uitlaatbos; knappe vos die het daar redt!

Koos Dijksterhuis

Vier keer per week schrijft bioloog **Koos Dijksterhuis** over iets wat groeit of bloeit

duurzaamheid & natuur

Beelden uit het boek van Rookmaaker. Met rechts een neushoorn die wordt opgejaagd door olifanten.
FOTO PABLO LINES

Een tekening van een Indische neushoorn, ook wel pantserneushoorn genoemd.
BEELD RIJKSMUSEUM

Een neushoorn gemaakt van hout door Albrecht Dürer in 1515. De afbeelding werd afgedrukt door Hieronymus Hölzel. BEELD NATIONAL GALLERY OF ART

De hoofden van drie neushoorns geschoten in Chitwan in januari 1939. De jagers waren Maharaja Juddha Shumsher, zijn zoon Bahadur Shumsher (links) en zijn kleinzoon Nara Shumsher (rechts).

Op 14 september 2024 meldde deze krant in een klein bericht dat er een neushoortje was geboren, niet in de die-rentuin van Emmen of Amsterdam, maar in een natuurreservaat: 'In Indonesië is een jonge Javaanse neushoorn gespot. Het kalf is naar schatting drie tot vijf maanden oud', zo viel te lezen.

Kennelijk is de geboorte van een jonge neushoorn zulk groot nieuws dat het aan de andere kant van de aardbol de krant haalt. Het ging dan ook om een van de meeste zeldzame zoogdiersoorten op aarde: de Javaanse neushoorn (*Rhinoceros sondaicus*), waarvan nog maar enkele tientallen exemplaren overleven in het Ujong Kulon-reservaat op het meest westelijke puntje van Java.

De soort staat op punt van definitief uitsterven, maar ooit leefden Javaanse neushoorns in een groot deel van Zuidoost-Azië, niet alleen op Java waaraan hij zijn volksnaam ontleent, maar ook op Sumatra, in Maleisië, Thailand, Myanmar, India, Bangladesh, Cambodja, Laos en Vietnam.

Samen met de nauw verwante Indische neushoorn (*Rhinoceros unicornis*) kenmerkt de Javaanse neushoorn zich door het bezit van slechts één hoorn (vandaar ook *unicornis*).

De niet-verwante, ook zeer zeldzame en eveneens op uitsterven staande Sumatraanse neushoorn heeft twee hoorns op de snuit. *Dicerorhinus sumatrensis* heet deze soort; de geslachtsnaam verwijst naar die twee (*di*) hoortjes van het

Fascinatie | Bioloog en historicus Kees Rookmaaker (72) had ook betovert kunnen raken door de lama. Het werd de neushoorn. Jelle Reumer las zijn magnum opus en voelt zich als een kind in een snoepwinkel.

900 pagina's vol weetjes over de neushoorn

tekst **Jelle Reumer**

Griekse *keras*) op de neus (*rhino*).

Tot nader order telt Azië nog drie soorten neushoorns: de Indische, de Javaanse en de Sumatraanse. Alles wat u over deze soorten wilt weten en nog heel veel meer, is te vinden in het onlangs verschenen, bijna 900 pagina's tellende en van 707 illustraties voorziene boek *The Rhinoceros of South Asia* van de Nederlandse bioloog en historicus Kees Rookmaaker (72).

In ruim vijftig jaar tijd verzamelde Rookmaaker alle in de loop van meerdere eeuwen gepubliceerde informatie over neushoorns, van wetenschappelijke artikelen tot krantenknipsels, van annonces over rondreizende kermisdieren tot gravures en schilderijen.

Dat levert behalve veel kennis over de verspreiding, de naamgeving en de leefwijze van de dieren ook een onafzienbare hoeveelheid interessante anekdotes op.

Zo was op 19 november 1875 de toenmalige prins van Wales, Albert Edward (de latere Britse koning Edward VII) tijdens een bezoek aan India getuige van een gevecht tussen twee Indische neushoorns. De dieren waren met rode verf besmeurd om ze er griezeliger te laten uitzien maar hadden totaal geen zin in een gevecht. Een van de angstige dieren bleef onder luid gelach van het publiek nerveus rondjes lopen in een tot mislukken gedoemde poging om nog enige waardigheid te bewaren.

Het treffen tussen de twee logge plantentiers werd in niet minder dan vier illustraties vastgelegd en verscheen eind van hetzelfde jaar in diverse kranten en tijdschriften, waaronder de *Illustrated London News* en *The Graphic*. De prent be-

reikte zelfs de media in het buitenland, zoals het Franse *l'Univers Illustré*.

Die meedogenloze omgang met de neushoorns ging ook in de twintigste eeuw vrolijk door. Rookmaaker beeldt ettelijke gruwelijke foto's af van jachtpartijen.

Zo zien we de onderkoning van India, Victor Alexander John Hoppe, tweede markies van Linlithgow, zittend op een rhinoceros die in december 1938 was doodgeschoten. Een maand later schoten de maharadja Juddha Shumsher, zijn zoon Baradur en kleinzoon Nara drie neushoorns; de heren staan op een foto in *The Sphere* van 22 juli 1939 trots te pronken achter drie kolossale afgesneden neushoornkoppen die met geloken ogen op de grond liggen.

Oerneushoorn

Het mag, zulke heroïsche slachtpartijen overziend, een wonder heten dat de Indische neushoorn niet ook op punt van uitsterven staat.

In de iconografie is de Indische neushoorn de oerneushoorn, met zijn prominente hoorn en de forse huidplooien die doen lijken alsof het dier is voorzien van een stevig en ondoordringbaar, maar helaas niet kogelvrij, pantser.

Hij dankt deze rol aan de allereerste neushoorn die in Europa te zien was. Al in 1515 hadden Portugese zeevaarders een exemplaar meegenomen vanuit hun handelsnederzettingen in het huidige India en naar Lissabon gebracht. Daar werd het dier tentoongesteld en door duizenden bekeken. Op grond van een aldaar gemaakte tekening van een amateurkunstenaar maakte Albrecht Dürer, zonder de neushoorn ooit ge-

zien te hebben, zijn beroemde gravure van het dier, met een extra klein hoortje boven de nek en een bepantsering als van een aanvalsmoeder uit een sciencefictionfilm.

Het duurde nog twee eeuwen voor realistischer beelden opdoken. Een belangrijke bijdrage daaraan werd geleverd door Clara, een Indische neushoorn die tussen 1741 en 1758 door Europa toerde. Het vermoedelijk op 19 juni 1738 geboren dier leefde aanvankelijk als huisdier bij de Nederlander Jan Albert Sichterman, die directeur was van de VOC-factorij in Houghly, benoorden het huidige Calcutta.

Toen Clara als huisdier te groot werd, nam een Nederlandse kapitein haar per schip mee naar Holland. Daar werd ze tentoongesteld, waarna een succesvolle Grand Tour door half Europa volgde. Clara overleed op 14 april 1758 in Londen. Het aantal tekeningen, schilderijen en gravures dat van haar werd gemaakt is enorm.

In Rookmaakers magnum opus staan deze en nog vele honderden andere neushoornweetjes. Al die kennis maakt het boek zo bijzonder: het gaat over ogenschijnlijk onbeduidende gebeurtenissen, maar vertelt wel over zwaar bedreigde diersoorten en daarmee over een groot biodiversiteitsprobleem dat verre van onbeduidend is.

Kees Rookmaaker heeft zijn werkzame leven gewijd aan de neushoorn. Zijn eerste publicatie, *Captive rhinoceroses in Europe from 1500 until 1810*, verscheen in 1973, meer dan een halve eeuw geleden. Hij heeft niet minder dan 235 wetenschappelijke publicaties op zijn naam, een bovengemiddeld groot aantal. Het

bewijs van de gedrevenheid van de zeventiger, die in Spanje woont na jarenlang in Singapore te hebben gewerkt.

42.868 notities

Al op 15-jarige leeftijd raakte Rookmaaker in de ban van de neushoorn, toen hij bij wijze van uitzondering toestemming kreeg om in de beroemde Artis-bibliotheek rond te neuzen. Hij is nu 72 en nog altijd door de dikhuizen gefascineerd.

In 2003 begon hij op initiatief van de in Indonesië wonende Nederlandse ecoloog Nico van Strien (1946-2008) met het Rhino Resource Center. Deze stichting beheert een online databank (rhinoresourcecenter.com) waar alle literatuur en iconografie over neushoorns is verzameld. Op moment van schrijven staan er 42.868 notities op de website, met referentie aan 29.004 publicaties en zijn 29.151 pdf's te downloaden.

En er zijn 6800 afbeeldingen beschikbaar, van gravures tot foto's in het wild. Van geen enkele andere diergroep is de informatie zo goed toegankelijk gemaakt. Die vormde ook de basis voor het boek, waar een bibliografie van ruim drieduizend items in een piepklein lettertype 73 pagina's in beslag neemt.

Nadat Rookmaakers echtgenote acht jaar geleden overleed, wilde hij een groot project aanpakken en is hij aan de samenstelling van het boek begonnen, met de literatuur op de website als bron.

Op de vraag waarom hij juist door neushoorns zo wordt gedreven blijft Rookmaaker het antwoord schuldig. "Het had bij wijze van spreken ook de lama kunnen zijn. Ook olifanten

Rookmaaker heeft zijn werkzame leven gewijd aan de neushoorn

Er zijn 6800 afbeeldingen beschikbaar, van gravures tot foto's in het wild

zijn leuk, maar de literatuur daarover is te veel en te onoverzichtelijk."

Zijn familieachtergrond in Indonesië maakte de keuze voor een diersoort die daar leeft eenvoudiger. "Ik interesseerde me niet voor vogels en wilde liefst geen Nederlandse zoogdieren doen. En neushoorns waren toen ook al bedreigd."

Het boek gaat ook over de droevige situatie dat twee van de drie Aziatische neushoorns op rand van uitsterven staan. Rookmaaker maakt zich daar veel zorgen over: het stroppen van de dieren om de hoorn is erg, maar de destructie van hun leefgebied, waarbij het oerwoud tot akkers wordt omgevormd, is veel erger, zo zei hij.

Het enige voordeel van de bedreigde status is dat er soms wel geld voor bescherming is te vinden. En omdat neushoorns zo groot zijn, is daar meteen een heel reservaat voor nodig en daar profiteren dan ook andere soorten van, van zoogdieren tot insecten.

Een heel andere zorg die Rookmaaker bezighoudt is de toekomst van zijn bibliotheek. Die zou hij graag ergens goed ondergebracht zien, liefst in de Artisbibliotheek, waar ooit zijn neushoornbelangstelling is ontstaan.

De hardbackversie van *The Rhinoceros of South Asia* is met een prijs van € 321,55 een beetje prijzig voor de gewone sterveling, maar de pdf ervan is gratis te downloaden op brill.com, de site van de uitgever.

L.C. Rookmaaker.

The Rhinoceros of South Asia
Brill;
835 blz., € 321,55 (hardback)